

*С.Г. Черемісіна,
д. е. н., доцент,
Севастопольського інституту банківської справи
Української академії банківської справи
Національного Банку України*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ І СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Розглянуто теоретичні аспекти розвитку сільськогосподарських підприємств і погляди на генезис категорій «розвиток», «стійкий розвиток», «розвиток сільських територій». Сформовано систему і визначено структурні складові концепції стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій. Запропоновано трактування категорій «розвиток сільськогосподарського виробництва» і «розвиток сільських територій».

Формування ефективного господарського механізму соціально-орієнтованої аграрної економіки України має на меті збалансованість економічних процесів і гармонійний розвиток сільських територій, окремих регіонів і суспільства в цілому. Стабілізації економічного стану і зростання ефективності аграрного виробництва можна досягти через стійкий розвиток, що виявляється неможливим без залучення до виробничої діяльності нових ресурсів, а, головне, інноваційних розробок, додаткових фінансових вкладень, які в сучасних скрутних умовах більшість сільськогосподарських підприємств забезпечити не в змозі.

В нинішніх умовах стрімкого науково-технічного прогресу, надмірно швидкого споживання обмежених ресурсів, негативної дії безлічі чинників виробництва на навколишнє середовище необхідно першочергову увагу приділяти стійкому розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій в цілому, оскільки ефективне функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору неможливе без функціонування виробничої і соціальної інфраструктур сільської місцевості.

Вирішенню проблеми стійкості і стійкого розвитку підприємств присвятили свої наукові праці В. Ліхтенштейн, А. Девятов, Р. Шкіряників, В. Шульга, М. Мунтян, Н. Мойсеєвий, В. Гончарук, Ю. Масленко, Е. Логунцев, І. Бланк та інші вчені. Дослідження теоретичних основ розвитку аграрного виробництва, що водночас має велике практичне значення, висвітлено в публікаціях Ю. Бажала, З. Варналія, В. Галанця А. Гальчинського, В. Гейця П. Гайдуцкого, С. Демьяненка, М. Коденської, І. Лукінова, М. Маліка, С. Мочерного, П. Саблука, В. Юрчишина і ін.

Проте комплексний підхід до вирішення проблеми стійкого розвитку підприємств і сільських територій аграрного сектору, поки що не розроблений.

Виходячи з сучасних реалій функціонування галузей аграрного виробництва, загальної економічної ситуації в країні, дієвості й ефективності законодавчо-правової бази, вищезгадані проблеми розвитку ще тривалий період будуть актуальними і першорядними, що й зумовило мету статті.

Слід зазначити, що найважливішим цільовим призначенням стратегії економічного розвитку є формування бази поступового відродження підприємств аграрного сектору і сільських територій на поточну, найближчу і довгострокову перспективи. Критеріями такої бази повинні стати:

гарантованість і надійність нормативно-правового, фінансового, економічного та виробничого потенціалу;

досягнення єдності і гармонізації загальнодержавних, регіональних, галузевих і виробничих інтересів, а також зацікавленості та відповідальності суб'єктів господарювання щодо ефективного використання наявного виробничого потенціалу;

здійснення об'єктивного моніторингу організації і соціально-економічної результативності цільових завдань, передбачених стратегією розвитку.

Формування концепції стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій включає наступні етапи:

здійснення комплексного аналізу стану сільськогосподарського виробництва і рівня розвитку сільських територій;

оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств і можливостей територій;

розробку і апробацію багатоваріантності поєднання ресурсів в процесі виробництва сільськогосподарської продукції;

оцінку стану і розробку перспектив розвитку інноваційних механізмів в галузях аграрної економіки;

розробку методичного забезпечення визначення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій як системи;

розробка прогнозу стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій в досліджуваному регіоні.

Процес розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій, як цілісний об'єкт, представлено на рис.

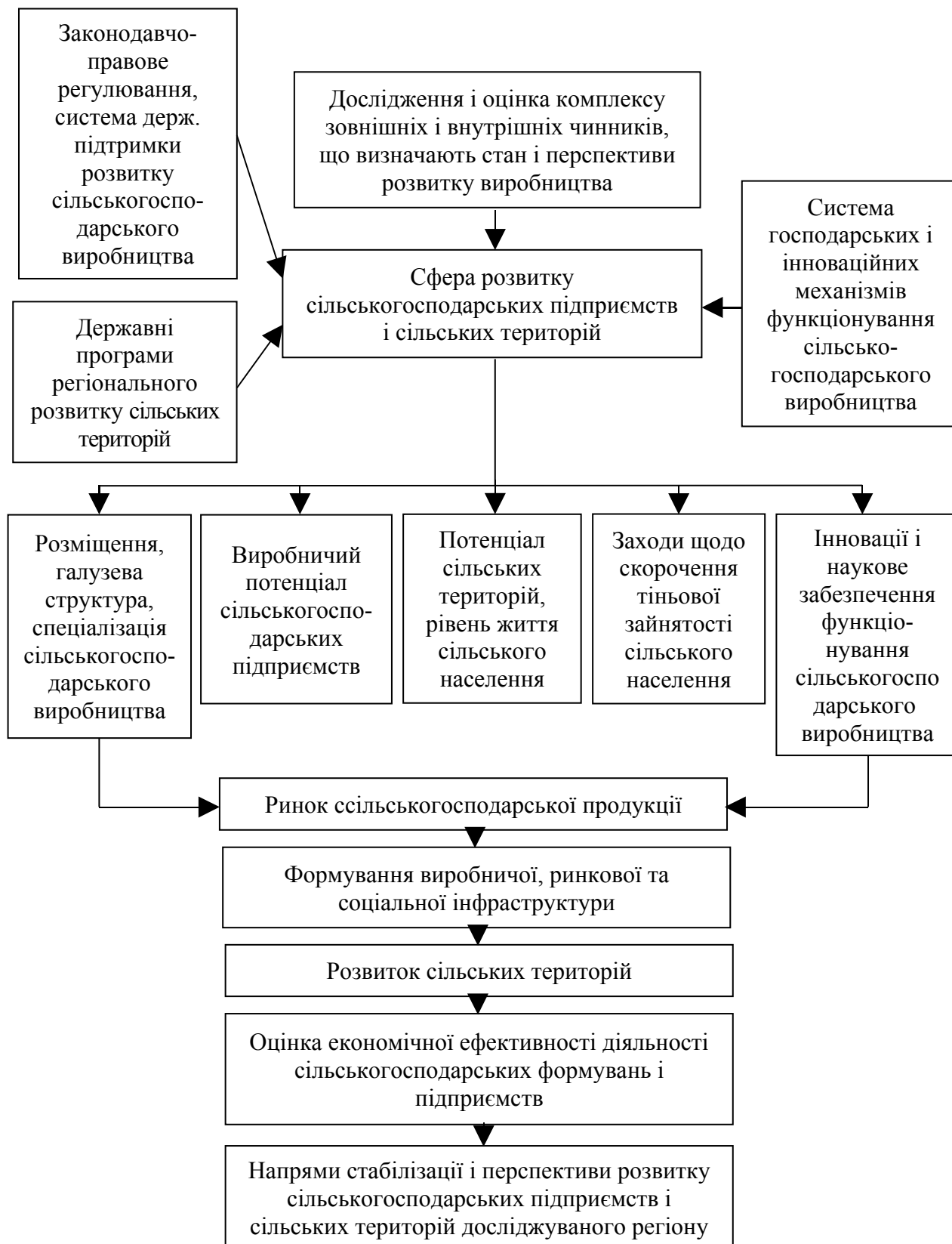

Рис. Структурно складові елементи розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій

У другій половині ХХ століття вчені, а потім і політики почали надавати велике значення проблемам природних обмежень у розвитку людського суспільства. У 1992 році на Конференції ООН з навколишнього середовища (м. Ріо-де-Жанейро) офіційно була проголошена теза про необхідність забезпечення збалансованого вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливого навколишнього середовища, природно-ресурсного потенціалу для задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь людей. Відповідно було введено поняття «*Sustainable development*», яке було перекладено російською мовою як «стійкий розвиток».

Проте цей переклад є дуже приблизним. Якщо звернутися до оксфордського словника, то початкове англійське поняття «*sustain*» означає «витримувати», в сенсі: «Чи витримає вітка яблуні плоди, які наливаються, чи не зламається вона?» Стосовно розвитку людства поняття «*Sustainable development*» якраз і означає розвиток, що не наносить незворотного збитку навколишньому природному середовищу.

Ми ж, не маючи в російській та українській мові поняття, адекватного англійському, скористалися близьким за значенням поняттям стійкості. Оскільки поняття стійкості у нас спирається на представлення стійкості в русі об'єктів або розвитку процесів, ми в більшості своїй стали по-своєму інтерпретувати стійкий соціально-економічний розвиток, як забезпечення позитивного тренда в цьому нерівномірному (з прискореннями і гальмуваннями) процесі розвитку.

Таким чином, на нашу думку, під стійким розвитком суспільства слід розуміти розвиток, що забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу в цілях задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь людей.

Стойкий розвиток підприємства можна визначити як комплекс дій, які спрямовані на досягнення збалансованого функціонування ключових

складових його діяльності. При цьому найважливішим інструментом втілення концепції стійкого розвитку є індикатори, що характеризують якість розвитку в різних сферах діяльності підприємства. Розробка індикаторів ведеться переважно за такими основними напрямками: економічному, соціальному, рекреаційному й екологічному.

Переходячи до розгляду нерідко використовуваних понять «Стійкий сільський розвиток» і «стійке сільське господарство», ми також опиняємося в ситуації неоднозначного їх трактування. Сільська територія – земний простір за межами урбанізованих територій, населений людьми, що характеризується спільністю ознак (природних, історичних тощо).

Відповідно, стійкий розвиток сільських територій являє собою зміни у житті і діяльності людей на основі збалансованого вирішення соціально-економічних завдань і природно-ресурсного потенціалу сільських територій та задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

Вищевикладене свідчить про те, що завдяки відносно неточному перекладу з англійської мови поняття «*Sustainable development*» була внесена плутанина в трактування поняття стійкості. Стійкості з позицій виживання людства і стійкості з позицій забезпечення позитивного тренда нерівномірного (з прискореннями і уповільненнями) соціально-економічного і технічного розвитку.

Тому виявляється, що під стійким розвитком сільського господарства можна розуміти як стійкість в сенсі економічного і технічного розвитку, нарощування виробництва, підвищення його ефективності, так і стійкість в сенсі забезпечення збалансованого з позицій природно-ресурсних можливостей розвитку. Це далеко не одне і те ж, хоча дуже воно значною мірою взаємозв'язане.

Крім того, само поняття «Сільське господарство» нині дехто починає трактувати ширше, ніж раніше. Історично склалося, що під сільським господарством розуміється лише виробництво, пов'язане з використанням землі і тварин. Проте ситуація змінилася. На сільських територіях, в

сільських поселеннях існує достатньо складна інфраструктура з електричними мережами, дорогами, об'єктами комунального обслуговування і тому подібне. Діють будівельні та інші підприємства й організації.

Необхідно переосмислити деякі поняття, що склалися, і терміни. На нашу думку, під сільським господарством слід розуміти також всі сфери виробництва, що функціонує на сільських територіях. Господарство, що пов'язане з використанням землі і тварин – це аграрне виробництво.

Якщо ми вводимо розширене поняття сільського господарства, то поняття «Стійкий розвиток сільського господарства» навряд чи відрізнятиметься від поняття «Стійкий розвиток сільських територій». Оскільки під стійким розвитком будь-якого господарюючого суб'єкта, сукупності суб'єктів господарювання ми розуміємо їхній економічний і технічний розвиток, то варто взагалі відмовитися від використання словосполучення «стійкий розвиток сільського господарства». Стійкість розвитку аграрного виробництва на осяжному тимчасовому інтервалі бачиться тільки в підвищенні його ефективності. Нарощування обсягів виробництва пов'язане з платоспроможним попитом, а він, як відомо, не має властивості постійного зростання. Номенклатура аграрного виробництва змінюється досить неістотно.

Підвищення якості продукції в основному пов'язане з поверненням до екологічно і генетично чистих технологій. Тому складно вести мову про неконкретизуючий стійкий розвиток аграрного виробництва. На великому тимчасовому інтервалі можна однозначно прагнути тільки підвищення ефективності виробництва на основі енерго і ресурсосберегаючих технологій, використання поновлюваних ресурсів і з обов'язковим збереженням навколишнього середовища.

Стійкий розвиток сільських територій характеризують зовнішні, найважливіші природно-ресурсні обмеження. Вони на віддалену перспективу визначають можливості соціально-економічного розвитку сільських співтовариств, розвитку господарюючих суб'єктів, природооблаштування і

багато чого іншого. Це дуже широкий спектр проблем, який нині вивчається з різних позицій. У одному випадку розглядаються переважно екологічні аспекти, в іншому – переважно соціально-економічні. Так в розвинених країнах світу, в яких вже проведено дискусії по суті та спрямованості робіт і проектів в сільській місцевості, відбулося угруповання проблематики розвитку сільських територій по двох напрямках:

- стійкого розвитку (*sustainable development*), яскраво екологічної спрямованості відповідно до терміну «*sustainable* – що витримує»;
- сільського розвитку (*rural development*), що пов'язується з соціальною спрямованістю і комплексністю розвитку сільської місцевості, відповідно до терміну «*rural* – сільське».

Скориставшись терміном стійкості при перекладі з англійського, ми фактично розширили поняття стійкого розвитку, зробили його таким, що воно охоплює всю проблематику розвитку сільських територій. При цьому проблематика комплексного (багатогалузевого) розвитку стає складовою частиною проблематики стійкого розвитку і включає проблематику соціально-економічного розвитку, природооблаштування, збереження і збагачення культурно-історичної спадщини тощо. Соціально-економічний розвиток, у свою чергу, пов'язаний з проблемами розвитку громадянського суспільства і забезпечення гідного рівня життя і виробничої діяльності сільських жителів.

Проте нині важливе не лише розуміння того, як структурується проблематика стійкого розвитку сільських територій, а й того, які проблеми найактуальніші, без вирішення яких ми не зможемо перейти до стійкого розвитку. Основними з цих проблем є такі:

- планування і організація розвитку сільських територій на основі саморозвитку, починаючи з рівня муніципальних утворень;
- всіляке залучення до процесів самоврядування активних представників сільської спільноти;

- диверсифікація аграрного виробництва, прискорений розвиток альтернативних видів діяльності на сільських територіях;
- розвиток сільської (не тільки сільськогосподарської) консультаційної діяльності;
- маркетинг сільських територій та ін.

Водночас доктрина саморозвитку поки що не тільки не знайшла свого віддзеркалення в офіційних матеріалах, але й мало прийнятна на місцях. Податкова база місцевого самоврядування дуже вузька. Без державної підтримки не багато сільських муніципальних утворень здатні справитися зі всіма злободенними проблемами. При цьому й самоорганізація і місцева ініціатива також украй необхідні. Тому у всьому світі матеріальна підтримка розвитку сільських поселень, територій, бізнесу на них, культури і організації дозвілля в обов'язковому порядку припускає наявність місцевих ефективних ініціатив, що спираються на місцеві потенціали. Прерогативою державної політики розвитку сільських територій повинні стати обґрунтована розробка і впровадження проектів, з урахуванням регіональної, виробничої, етнічної, рекреаційної і екологічної особливостей сільської території.

У Україні достатньо різноманітні умови і можливості розвитку сільських територій. Тому без оцінки потенціалів конкретних територій неможливо розробити стратегію розвитку регіону, галузі, країни у цілому. Без типологізації сільських територій по їх ґрунтово-кліматичних і економіко-географічних потенціалах це неможливо зробити.

Висновки. Ефективному розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій сприятиме чітке визначення наступних проблем:

- на яких територіях природно буде складатися ефективно аграрне виробництво;
- які території мають потенціал для розвитку альтернативних видів виробництв та іншої підприємницької діяльності людей (наприклад, як зони рекреації для численного міського населення регіонів, зон

зеленого, аграрного туризму, ведення традиційних високохудожніх промислів);

- для яких територій доцільне згортання багатьох видів діяльності за винятком пов'язаної з розвитком лісового господарства і використанням дарів лісу тощо.

Використані джерела

1. Бобылев С.Н. Экономика устойчивого развития : учебное пособие / Бобылев С. Н., Гиросов Э. В., Перелет Р. А. – М. : Ступени, 2004. – 303 с.
2. Виноградов М.А. Моделирование траекторий устойчивого развития интегрированных бизнес-групп [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.econ.asu.ru/lib/sborn/infec2004/pages/003.htm>.
3. Попова В.В. Факторная теория экономического роста и развития / Попова В. В.. – К.: Европ. ун-т, 2005. – 451 с.
4. Грабар І.Г. Синергетика економічних систем : навч. посіб. / [Грабар І. Г., Ходаківський Є. І., Вознюк О. В. та ін.] – Житомир, 2003. – 244 с.
5. Шіковець К.О. Теоретико-методологічні основи моделювання управління економічним розвитком підприємств / К. О. Шіковець // Економіка та управління підприємствами. – 2007. – № 3(69). – С. 162–166.

Черемісіна, С.Г. Теоретичні аспекти розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій [Текст] / С.Г. Черемісіна // Агроінком. – 2010. - № 7-9. – С. 10-14.